

1922-1927'de "Kitab-ı Dede Korkut" Hakkında Yapılmış Bir Araştırmanın Yayımlanmamasının Nedenleri*

Reasons for Refusing to Publish a Research on "Book of Dede Korkut" in 1922-1927

Dr. Ali Şamil HÜSEYİNOĞLU**

Özet

Emin Abid, "Türk El Edebiyatına İlimi Bir Bakış (Oğuzname)" (1929) ve "Aşiret Döneminde Azerbaycan Edebiyatına Dair Vesikalar" (1930) adlı makalelerinde Azerbaycan'da Korkutşinaslığın temelini atmış oldu. O, 1927 senesinde Azerbaycan Maarif Bakanı Ruhulla Ahundov'a verdiği "Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı Tarihi" adlı eserinde Kitab-ı Dede Korkut'u geniş bir şekilde anlatmaktadır. Bu eserin bir kopyası Azerbaycan Devlet Merkezi Edebiyat ve İnceneset Arşivi 170. fondta bulunmaktadır. Bugüne kadar yayımlanmamış, A-5 formatlı kâğıda, siyah mürekkeple, Arap alfabesinde, titizlikle yazılmış el yazma, 316 sayfadan ibarettir. El yazmasının sonunda, ilave (metinler) bölümünde Orhon kitabelerinden, eski Türk şiirlerinden, Kitab-ı Dede Korkut boylarından bölümler yer almaktadır. Fondta bundan başka araştırmacının "Oğuzname" adlı bir elyazması da mevcuttur. Çalışmamızda Emin Abid'in eserinde "Kitab-ı Dede Korkut" hakkında vermiş olduğu bilgiler ve eserin politik vb. nedenlerden dolayı yayımlanamamasının nedenleri üzerinde duracağız.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Emin Abid, Kitab-ı Dede Korkut, Oğuzname, istibdad

Abstract

Emin Abid, has formed the base for raising researches working on Dede Korkut in his articles named "A Scientific View to Turkish Folk Literature (Oghuzname) - 1929" and "Documents about Azeri Literature During Tribal Era 1930". In his work named "History of Azerbaijan Turks' Literature", which is given to Ruhulla Ahundov, Minister of Education, he has widely mentioned on Book of Dede Korkut. A copy of this work could be found in Central Archive of Azerbaijan State for Literature on 170th font. This precise manuscript, which has not been published yet, consists of 316 pages and has been written in Arabic alphabet, on A-5 sheet size and by black ink. Parts from Orkhon Inscriptions, old Turkish poems and the Book of Dede Korkut was given at the end of the manuscript under the chapter of additional texts. Additionally another manuscript of the researcher named "Oghuzname" was also taken place within the font. In our paper, we mention on the information given by Emin Abid's work about the "Book of Dede Korkut" and the political and other reasons for the refusal of its publishing.

Keywords: Azerbaijan, Emin Abid, the Book of Dede Korkut, Oghuzname, oppression.

* Bu makale ilk olarak, E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen "III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi: Dede Korkut ve Türk Dünyası" (19-23 Ekim 2015, Çeşme-İzmir) adlı kongrede bildiri olarak sunulmuştur. Mevcut makale söz konusu bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

** Azerbaycan, alishamil@yahoo.com

Azerbaycan'da 20. yüzyılın başlarında edebiyat tarihi Avrupa metotları ile öğrenilmeye başlandı. Emin Abid, 1927 yılında Bakü'de "Maarif İşçisi" dergisinin 3., 4. ve 6., 7. sayılarında yayımladığı "Hece Vezninin Tarihi (Edebiyat Teorisi Hakkında)" adlı makalesinde halk şiirinin tarihi hakkında yazılar yazmakta ve bu yazıları içinde de 19. yüzyılın başlarında Almanya'da Dresden kütüphanesi el yazmalar bölümünde *Kitab-ı Dedem Korkut Ala-lisan Tairfe-yi Oğuzan* adında bir kitap bulunduğuna dikkat çekmekteydi. Dünya edebiyat tarihi kaynakları içinde söz konusu bu eserin başka bir nüshasına henüz rastlanmamıştır [Abid 1927: 3, 50].

Araştırmacı makalesinin giriş bölümünde eserin birinci nüshasının Dresden Kütüphanesi Fleyşer katoloğu 26 numarada mahfuz olduğu notunu düşmektedir. 19. yüzyılın başında Alman Türkologlardan Heinrich Fiedrich von Diez, bu eserden kopya edilmiş diğer bir nüshanın Berlin Kraliyet Kütüphanesi'nde Perça katoloğu 203 numarada mahfuz olduğunu kaydeder. Bu ikinci kopya nüsha, fotoğrafları alınmak suretiyle kitap hâlinde İstanbul'da basıldı [Abid 1927: 3, 50]. Gerek söz konusu bu nüsha ve gerekse Ebu Bekir Abdullah ibn Aybek el Devaderi'nin "Dorri Tican" adında kaleme aldığı yazıya kaynak teşkil eden yazma, İstanbul İbrahim Paşa kütüphanesi, 913 numarada mahfuz olup altı parça şiir örneğiyle konuyla ilgili araştırmacıların görmesi gereken bir eserdir.

Hanefi Zeynalı, Abdulla Şaik ve Atababa Musahanlı tarafından kaleme alınan *Edebî-yattan İş Kitabına* adlı ders kitabına Emin Abid, bu eser yayımlandıktan bir sene sonra büyük tepki gösterir. Çünkü Emin Abid, söz konusu bu eserde ileri sürülen fikirlerin ilk kez kendisi tarafından ortaya atıldığını, kendisine atf yapılmaksızın fikirlerinin olduğu gibi kopyalandığını ileri sürmekteydi. Kaldı ki Abid, bu fikirlerini 1927 senesinde Bakü Darülfünun'da bir bildiri sunmuş, yine aynı sene Bakü Pedagoji Teknikumunda dile getirmiş, Ruhulla Ahundov'a vermiş olduğu *Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde söz konusu fikirlerinden uzun uzadıya bahsetmiş ve 1928 senesinde Bakü Maarif Evi Edebiyat Derneğinde "Azerbaycan Edebiyatının Başlangıcı" temalı bildiri de bu fikirlerini tekrarlamıştı [Abid 1929: 5, 31].

Ders kitabı olarak yayımlanması düşünülen bu eserde Atababa Musahanlı, *Kitab-ı Dede Korkut*'ta bahsedilen coğrafyanın Doğu Anadolu ve Azerbaycan'ın güneybatısı olduğunu ifade etmektedir. Musahanlı, devamında eski Oğuzların timsali olan bu eser, lisan şivesi itibarıyla Azerice'ye pek yakındır.

Tarihî ve edebî kıymeti gayet büyük olan bu eserin lisan-ı hususiyeti çok az araştırılmış, leksikona (lügate) ve terkibe (cümlelerin kuruluşuna) ait lisanı göz önünde bulundurulursa eserin Azerice olması ihtimali yüksektir. Hatta *Kitab-ı Dede Korkut* lisan ve mündericesi ile "ilk Azeri eseridir" demek caizdir görüşlerini dile getirmektedir [Zeynalı vd. 1928].

Musahanlı'nın iki sayfalık "Batı Türkçesi ve *Kitab-ı Dede Korkut*" adlı makalesi dikkatli incelediğinde her bir Azerbaycanlının bu fikre sahip olduğu görülecektir. Emin Abid ise Azerbaycan'da bu konunun ilk kez kendisi tarafından ele alındığını ileri sürerek Dede Korkut hakkında yazı kaleme alanlardan adını zikretmelerini istemektedir.

Dede Korkut hakkında yazı kaleme alan âlimler, Abid'in uğradığı haksızlığı görmezden gelmektedirler. Abid'in ısrarı ve onu görmezden gelen âlimlerinin tutumundan, Sovyet döneminde kurşuna dizilenlerin sonradan beraat almalarına rağmen eserleri ve fikirlerinin hâlâ hapiste olduğu, yazdıkları eserlerin ise meslektaşları tarafından kendi adlarıyla yayımlandığı anlaşılıyor.

1. Emin Abid'in Çok Ciltli "Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı Tarihi" Adlı Eseri Hakkında

Zagafgazya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetleri Merkezi İcra Komitesi'nin organı olan "Yeni Fikir" gazetesinin İstanbul muhabiri Ali Şahbazov, Emin Abid için şu ifadeleri dile getirmektedir: *"Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı Tarihi adlı kitabın sahibi Emin Abid, sekiz seneden beri İstanbul'da bulunmaktadır. Dârülmuallemi bitirdikten sonra Darülfünun'da Azerbaycan Şura Hükümetinin tesisatı ile eğitime başlamış ve İstanbul'un zengin kütüphanelerinde mütevazı bir şekilde tetebbuata devam etmiştir. Maruz kaldığı zorluk ve sefaletle rağmen azimli çalışmaları sonucunda Azeri edebiyatına dair dikkate şayan birçok yeni materyaller elde etmiştir. (...) Vücuda getirdiği bu eserle Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı Tarihi Abid, Azeri medeniyeti tarihinde büyük bir boşluğu kısmen de olsa doldurmuştur. Eserin tamamı altı cilt olup Darülfünununda kabul edilen eser, kitabının son yüzyıla ait olan cildir. Eserde, Azeri lehçesinin zuhur ettiği tarihten günümüze kadar Azerbaycan'da cereyan eden fikir ve edebî hareketler çağdaş sosyoloji metotlarıyla kıyaslamalı bir şekilde analiz ve düzenleme usullerine esasen kaleme alınmıştır"* [Şahbazov Ali 1926: 9 Fevral].

Emin Abid de 1927 yılında Ruhulla Ahundov'a vermiş olduğu *Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı Tarihi* adlı eserinden bahseder [Abid 1929: 5, 31]. Fakat Abid, 1934 senesinde SSCB Bilimler Akademisi Zagafgazya bölümün Azerbaycan şubesine işe girmek için hazırlamış olduğu eserlerinin listesinde *Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı Tarihi* adlı eserinin altı ciltten ibaret olduğunu yazmaz. ADMEİA (fon, stok, arşiv belgeleri saklanan yer- A.Ş.) fond: 130'da bulunan bir belgede, Abid'in *Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı Tarihi* adlı eserinin üç ciltten ibaret olduğu belirtilir. İstanbul Darülfünun'da Azerbaycan SSCB'nin bursu ile okumuş ve *Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı Tarihi* konusunda araştırmalar yapmış olan Abid, 1926 yılı sonlarında ülkesine döner ve Bakü Darülmualliminde, daha sonra Bakü Darülfünunda çalışır. Bakü Maarif Evi Edebiyat Derneğinde bildiriler sunar, Azerbaycan Kominist Partisi Merkezi Komitesi'nin yayın organı olan "Kommunist" gazetesinde genç edebiyatçılar için danışmanlık yapar.

Tüm bu anlattıklarımız içerisinde neden "Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı Tarihi" adlı eserin birinci cildini Abid'in yayınlamadığı ve bu cildi Ruhulla Ahundov'a verdiği sorusu akla gelmektedir. 1920'de Sovyetler Azerbaycan'ı işgal ettiğinde üniversite eğitimi bile olmayan Ahundov'u yüksek bir göreve tayin etmiş daha sonra da Azerbaycan Kominist Partisinin Merkez Komitesinin köylülerle iş bölümü müdürlüğünden Merkezi Komitenin birinci sekreterliği görevine terfi ettirmişti. Parti dâhilindeki çekişmelerde başarısız olan Ahundov, sekreterlik görevinden alınarak 27 Mart 1927 senesinde Azerbaycan Halk Maarif Bakanı olarak atandı [ASE 1976: 499].

Maalesef, uzun süreli uğraşlarımıza rağmen Ruhulla Ahundov'a verilmiş söz konusu *Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı Tarihi* adlı eseri bulamadık. Ancak Abid'in yeğeni Hüseyin Necdet'in aile arşivinden eserin bir elyazmasını temin edebildik ve bu eserin ADMEİA'ya (Azerbaycan Devlet Merkezi Edebiyat ve İncesenet Arşivi) kazandırılmasına yardımcı olduk.

2. Azerbaycan Devlet Merkezi Edebiyat ve İncesenet Arşivinde Emin Abid Fondundaki Eserler ve "Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı Tarihi" adlı Eserin İçindeki Bölümü

Emin Abid'in ADMEİA 170. fondunda tutulan A5 formatlı kâğıda, kara mürekkep ile, titizlikle yazılmış 316 sayfalık metnin ilk sayfasında; *"Emin Abid, İstanbul Darülfünunu ile Darülmüellimin Aliyesinden mezun. Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı Tarihi. Birinci kitab.*

Bu gün Azeri Türkçesi dediğimiz lehçede konuşan Kafkas, İran, Horasan ve Irak Türklerinin edebî ve fikri hayatları hakkında analizler” ibareleri bulunmaktadır. İkinci sayfa; önsöz ile başlar ve sonu “İstanbul 1922, Bakü 1927 Emin Abid” notuyla biter. Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı Tarihi adlı eserini Abid aşağıda belirtilen başlık ve alt başlıklara ayırır:

a. Fihrist: 1. Birinci söz; 2. Başlangıç; Azerbaycan, Azeri-Oğuz tabirleri hakkında genel araştırma; 3. Rusya, Avrupa, Türkiye ve Azerbaycan basınlarında edebiyatımıza ait yapılan araştırmalar hakkında analizli bibliyografya.

b. Medhal: 1. Azerbaycan ve Kafkas Türklerinin kökenlerine ait: -Eski Oğuz Türklerinin yaşadığı yerler, -Ekonomik hayat, -Totemcilik, -Hâkim olan dinler; 2. Eski Oğuzlarda edebî hayat: -Ağız edebiyatı, -Yazılı edebiyat, -Vezinli nesir ve hece vezni, -İlk hece vezinleri, -Halk şairleri.

c. Birinci Parça (Aşiret dönemi): 1. Kafkasya ve Azerbaycan'da edebî hayatın başlangıcı; 2. Yabancı edebiyatların etkisi; 3. Halk edebiyatının eski dönemleri; 4. Çadır edebiyatı: Aşiret aristokrasisinin vücuda getirdiği edebiyat, -Oğuzname: Konusu ve önemi, -Oğuz Han” menkıbesi, -Hazret el-risalet min kelamet Oğuzname el-meşhur atalar sözü, -Miladi 12. yüzyılda Köroğlu menkıbesi.

d) İkinci Parça (Aşiret dönemi ile derebeylik dönemi arasındaki geçiş zamanı): 1. Azerbaycan ve Kafkasya'nın Araplar tarafından istilası; 2. Kuran edebiyatının edebiyatımızı etkilemesi; 3. İslamlaşmış Oğuzname; 4. Kitab-ı Dede Korkut elâ lisan taifeyi-Oğuzan: a) Dresden'deki metin ve onun etrafında yapılan tedkiklerin önemi, b) Korkutun şahsiyeti ve Maverayî- Hazar Türkleri, Başkırt- Oğuz Türkleri ve Anadolu- Azerbaycan Türklerinin arasındaki konum ve nüfuzu, c) Korkut menkıbelerinin anlattığı yerler bizim günümüz memleketlerimizle lehçemizin yayıldığı alanlardan ibaret olduğuna aid tedkikler, ç) Korkut'un eseri hakkında genel analiz; mündercesi, dilce önemi, bedii değeri, gayri-İslami hüviyeti [ADMEA fond 130].

e) Netice ve İlave (Metinler): Azerbaycan'da ilk kez “Kitab-ı Dede Korkut”taki 12 boyun kısa içeriğini veren Emin Abid, “İlave (Metinler)” bölümünde kitabın mukaddime (giriş) kısmında bir parçayı “Eski bir ozanın kadınlar hakkında fikirleri” başlığı altında ve “Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı boyu beyan eder” bölümünü verirken “*eski imlası ve öz imlası ile buraya alıyoruz*” şeklinde not düşer.

Başlık ve alt başlıklara baktığımızda Abid'in Kitab-ı Dede Korkut'a ne kadar önem verdiği açıkça görülmektedir. Kitap, *Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı Tarihi* olarak adlandırılrsa da, kitapta yazılı edebiyat adına Orhun-Yenisey abidelerinden ve Kaşgarlı Mahmud'un *Divan-ı Lügat-ı Türk* adlı eserinden söz edilir. İlave (metinler) bölümünde bu eserlerden ve Kitab-ı Dede Korkut'un önsözünden, boylarından okuma metni şeklinde parçalar verilir. Elyazması üzerinde başka bir yazı ya da herhangi bir not bulunmamaktadır. Bu da bu elyazmasının Ahundov'a taktim edilen nüsha olmadığını gösterir.

3. Emin Abid'in “Kitab-ı Dede Korkut” Hakkında Düşünceleri

Emin Abid, *Azerbaycan Türklerinin Edebiyat Tarihi* adlı eserinde “Batıda; Mardin, Bayburt, Trabzon, Karadeniz; Kuzeyde: Gürcistan, Berde, Gence ve Demir Kapı, Kara Derbend hattınca tehdit edilen topraklar içerisinde Dede Korkut Kitabı memleketimizin eskiden “Oğuz” olarak adlandırıldığına dair birçok parçayı burada anlatmaktadır (s. 42) ifadelerine yer vermektedir.

Aynı sayfanın altında “Oğuzname” hakkında “*kitabımızın ‘çadır edebiyatı’ kısmında ayrıyeten açıklama yapılmıştır*” ifadesini düşen Abid, Oğuzların tarihinden söz ederken “*8. yüzyılın ilk yarısında dikilen Orhon abideleri, konu itibarıyla Oğuzlardan sıkça bahseder, bu*

kitabelerde 'Oğuz'dan başka bir de 'Dokuz Oğuz' tabiri vardır. Çoğu zaman bu Dokuz Oğuzlar, Oğuzlardan ayrı bir camiâ olarak kabul edilir. Fakat sonradan Oğuzların ve Dokuz Oğuzların aynı olduğu kanaati kabul görmüştür" notunu düşer (s. 97).

Oğuzların Gökçe Denizi (günümüz Balkaş gölü), Almalık Dağı, Ceyhun, Seyhun nehirleri etrafında yaşadıklarından, ozanlarından, ozanların hanlar karşısında destan söylemelerinden, destanlardan söz eden yazar, Oğuzların Batı'ya doğru ilerleyişinin sebeplerini şöyle ifade eder: "Bu çeşitli kabilelerin yaşadıkları yerlerde az veya çok sayıda çeşitli lehçelere malik olmuş ve çeşitli zamanlarda çeşitli adlarla hükümetler vücuda getirmişlerse de, bunların hepsinin Oğuz camiasına mensup olduğu hakkında bütün ilmi kaynaklar müttehiddir. Hicretten önceki dönemlerden başlayarak yüzyıllardan zamanımıza kadar memleketimizin sabit nüfusunu teşkil eden bu Oğuzlardır. Edebiyatımız tarihi gelişimi ve lehçemizin geçirdiği tekâmül dönemi de bunun bariz göstergesidir. Zaman geçtikçe Oğuzların başka kavimler, kabileler tarafından hazmedildiğini tarih bize göstermez" (s. 36).

Abid'in "İkinci Parça" (aşiret dönemi ile derebeylik dönemi arasındaki geçiş zamanı) olarak adlandırdığı bölüm, tabiri caizse bütünüyle Kitab-ı Dede Korkut'a adanmıştır. Bu eser vesilesiyle Azerbaycan'da ilk kez, Dede Korkut hakkında Avrupa, Rus, Osmanlı, Mısırlı araştırmacıların yazdıkları bu denli geniş ve ayrıntılı bir şekilde öğrenilir. Abid, Dede Korkut hakkında yazı kaleme alan itibar sahibi birçok yazarın yapmış olduğu yanlışları dile getirmekten çekinmez. Mesela, Muallim Rifat hakkında şu eleştiriyi yapar: "Kitab-ı Dede Korkut, el-lisan taife-yi Oğuzhan nüshası Kılıslı Muallim Rifat tarafından nüshanın fotoğrafları alınarak İstanbul'da basılmıştır (Matbaa'ı- Amire 1332). Fakat Rifat'ın istinsah esnasında okuyamadığı birçok kelime ve ifadelerin yanında yaptığı teshihlerin birçoğu yanlıştır. Çünkü Korkut kitabının dili bizim Doğu Oğuz lehçesi olduğundan halkımızın şimdi bile kullanmakta olduğu birçok kelime ve ifadeleri Muallim Rifat lehçemizi bilmediği için yanlış olmadığı hâlde Osmanlı lehçesine göre tashih etmiştir. Bu ise bilimde doğru bir hareket olarak kabul edilmez" (s. 67). Bu iddiaları için Abid, kitabın 38., 65. ve 143. sayfalarından örnekler gösterir.

Eleştirilerine B. B. Barthold ile devam eden Abid, Barthold'un kitabın cildindeki Osman Paşa'nın ölüm tarihi 993 (yani 1585 civarlarında) notuna dayanarak elyazmasının o vakitler yahut az sonra yazıldığı istihraç edilebilir fikrine karşı çıkar. Abid'e göre; "kitabın metni haricinde gelişigüzel not edilen bir vefat tarihi, o kitabın yazılmış ve yazıldığı tarih ile alakadar olmaz. Bunun için metnin yazıldığı tarihi, böyle bir ölüm tarihinden çıkarmağa çalışmak doğru sonuç vermez. Eski Türk ailelerinde var olan âdete göre; birisi doğduğunda ya da öldüğünde yahut deprem, açlık, hastalık, istila gibi mühim olaylar zuhur ettiğinde vakanın tarihi, ailenin büyüğü yahut okuma bilen biri tarafından bir iki satırla evde bulunan la-eli-el-yegin bir kitabın (ekseriyetle Kuran'ın) başına ya da sonuna not düşülürdü. Osman Paşa'nın ölümünün notu da bu suretledir. Bu gibi notlar için mutlaka kitabın eski yahut yakın zamana ait olduğuna bakılamaz. Osman Paşa'nın vefat tarihi not edilen metnin, çok eski bir zamanda yazılmış olduğu kuvvetle muhtemeldir" (s. 172).

Abid, F. Köprülüzade'nin kitabının Osmanlı Devleti'nin teşkilinden sonra tespit edilmiş olduğu iddiasını da kabul etmeyerek fikrini şöyle esaslandırır: "Burada 'tespit' kelimesi istinsah anlamında olmayıp da sözlü şekilde iken kâğıt üzerine konulması maksadıyla kullanılırsa, o hâlde biraz düşünmek lazım. Çünkü Ebu Bekr Abdullah ibn Aybek el-Devadari'nin verdiği bilgiye göre; Korkut kitabındaki münderice 'Oğuzname' adı altında çok önceden Türkçe olarak tespit edilmiştir. Sonraları Farsça'ya, Farsça'dan da Arapça'ya çevrilmiştir ki, Devadari'nin XIV. yüzyılın başlarında gördüğü Oğuznamenin Arapça çevirisidir. Devadari'nin Osmanlı Devleti'nin henüz teşkil etmek üzere bulunduğu tarihlerde yaşadığını

da göz önünde bulundurursak kitabın daha önceki tarihlerde tespit etmemiz lazım. O hâlde bu ifadeyi biz sadece eldeki kitabın Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra kopya edildiği şeklinde kabul etmek mecburiyetindeyiz. İkinci Murad'ın döneminde (1388- 1438) yazılmış olan 'Tevârih-i Âl-i Selçuk' adlı eserde de Korkut hakkında bu bilgi verilir. 'Tevârih-i Âl-i Selçuk'ta verilen bilgi, 'Korkut' kitabının mukaddimesinden başka bir şey değildir. O hâlde 'Tevârih-i Âl-i Selçuk', XV. yüzyılın ilk yarısında yazıldığına göre Kitab-ı Dede Korkut'un XVI. yüzyılda yazıldığını iddia edenlerin hükümlerindeki mantıksızlık kendiliğinden meydana çıkar. Bu suretle ihtimal ki, Korkut kitabı 'Tevârih-i Âl-i Selçuk' adlı eserden önce yazılmıştır" (s. 179). Benzer örnekleri çoğaltabiliriz.

4. Emin Abid'in "Kitab-ı Dede Korkut" Hakkındaki Çalışmaları

Yayınlanmamış olsa da Abid, *Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı Tarihi* ve *Oğuzname* adlı eserlerini Ekim-1928 senesine kadar tamamlamıştı. 1930 yılında "Azerbaycanı Öğrenme Yolu" dergisinin 4-5 (9-10) sayılarının 9-42. sayfalarında yayımlanan "Türk Halkları Edebiyatında Mani Nevi ve Azerbaycan Bayatılarının Özellikleri" adlı makalesinde Abid, Kitab-ı Dede Korkut ile ilgili oldukça değerli bilgiler vermektedir. 1929 yılında Tiflis'teki "Dan Yıldızı" dergisinin 5 (29) ve 8 (32) sayılarında yayımlanan "Türk El Edebiyatına Bilimsel Yaklaşım-Oğuzname" (s.30-32 ve s.28-29) ve "Azerbaycanı Öğrenme Yolu" dergisinin 3 (8) sayısındaki "Aşiret Dönemindeki Azerbaycan Edebiyatına Dair Vesikalar" (48-52) adlı makaleler bütünüyle Kitab-ı Dede Korkut'un öğrenilmesine ve yayılmasına adanır.

5. Emin Abid'in "Kitab-ı Dede Korkut" Hakkındaki Araştırmalarının Yayımlanmamasının Nedenleri

Emin Abid'in *Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı Tarihi* ve *Oğuzname* adlı eserlerinin bugüne kadar yayımlanmamasının esas nedeni, orada ileri sürülen fikirlerin Rusya'nın sömürge politikasına uymaması idi. Bolşevikler silah gücüne dayalı olarak hükümeti ele aldıktan sonra sömürge ve istismar politikalarından vazgeçtiklerini ilan etmişler; fakat vaatler kâğıt üstünde kalmıştı. Sömürgecilik politikası da esaret altında olan halkların asimile edilmesi politikasına dönüşmüştü.

Sovyet enternasyonalizmi adı altında Ruslaştırma politikalarının uygulamaya sokulmak istendiği bir dönemde Emin Abid, insanları millî değerlere sahip çıkmaya davet etmekteydi. Tek kelimeyle O, Türkçülük ruhunu güçlendirmek, millî gurur hissini yükseltmek, esarete boyun eğmemek gibi değerlere önem vermektedir. 1920'li yıllardan itibaren Azerbaycan'da Sovyet ideolojisi ile millî değerlere sahip çıkan aydınlar arasında açık ve gizli savaş yaşanmaktaydı.

Azerbaycan Devlet Politik İdaresinin başkanı Novruz Rzayev Azerbaycan Komünist (Bolşevikler) Partisi Merkezi Komitesine gönderdiği mektupta şu ifadeleri sarf etmekteydi: "*Milliyetçi-Şovenizm çoğalmasi ile savaş ve gelecekteki bu tür yönlerin kökünün kesilmesinin mümkün olması için zamanında çare bulmak önemlidir. Kanımızca, çare şu şekilde olmalıdır:*

a. Temizleme (yani işten çıkarma) zamanı, bütün dikkati okullarda Milliyetçi-Şovenizm daha aktif yayan hocalara: Türk edebiyatı, sosyal, coğrafya hocalarına yönelmek, o hocaları temizlemek gerektir ki, onlar kendilerini iflah olunmayan Milliyetçi-Şovenist gibi göstermişlerdir...

b. Milliyetçi öğretmenlerin toplu şekilde temizlenmesi fikrini yaratmamak için temizleme tek tek ve ayrı ayrı okullarda yapılmalı...

c. Temizlemenin yapılması için Azerbaycan Devlet Politik İdaresi (KGB) nümayendesinin iştiraki ile gizli komite oluşturulmalı" [Genc Azer 1993: 32- 33].

Bu talimatın hazırlanmasına sebep 1928 yılında Azerbaycan'da gizli anti-Sovyet "Genc Azer" teşkilatının üyelerinin hapsedilmesi olmuştur. Teşkilat üyelerinin soruşturulmasında Emin Abid'in de ismi geçmekteydi. Talimat mektubunda "milliyetçi-şovenist" denilenlerle millî değerlere sahip çıkan, haksızlığa, zulme itiraz eden, öz halkını esaretten kurtarmak isteyen öğretmenler kastedilir. Bu mektuptan az sonra Emin Abid işten çıkarılır, Bakü'den uzaklaştırılarak ilçelere yollanır, dönemin basınında hakkında yalan dolu mektuplar yayımlanır. Onun bilimsel eserlerinin ve makalelerinin yayını yasaklanır. Azerneşr'in 1931 yılında yayımlayacağı eserler listesinde olan iki kitabı da programdan çıkarılır [Ahmedov Bedirhan 1991: 125].

Emin Abid'in aynı ilçede birkaç sene ardı ardına çalışmasına izin verilmez. Etrafına fikirdaşlar toplayacağından korkularak Ağdaş'tan Guba'ya, Guba'dan Ağdam'a gönderilir. 1933 yılında Azerbaycan'da SSCB Bilimler Akademisinin şubesi açıldığında Ağdam'da öğretmen olarak çalışan Emin Abid, dilekçe yazarak SSCB Bilimler Akademisi Zakafkasya Bölümü Azerbaycan şubesinde işe kabul edilmesini ister (2 Mayıs 1933).

9 Ekim 1934 tarihinde bölüm başkanı İ. İ. Mensikov'a mektupla bilgi verir: "*Azfanın (Bilimler Akademisi Zakafkasya Bölümü Azerbaycan şubesinin kısaltılmış adı- A.Ş.) edebiyat bölümünün Emin Abid'in edebiyat şubesinin kadrolu çalışanlarının sırasına kabul edilmesi hususunu dilekçesine bakılıp onaylamanız için size taktim eder*". Birkaç Doğu dili bilen Emin Abid, ilmi araştırma metodunu öğrenmiştir. Basında yayımlanmış ve yayımlanmamış birçok eseri mevcuttur. Bölüm arkadaşı da Abid'in Azfan çalışanları arasına dâhil edilmesinin faydalı olacağı kanaatindeydi. Bu başvurunun Azfan başbakanlık heyeti tarafından mümkün olduğunca çabuk belgelenmesi istenir [AMBA AETVSMA fon 39].

Bu belgeden Emin Abid'in bir seneden fazla sözleşmeli olarak bölümde çalıştığı anlaşılmaktadır. "İnkılab ve Medeniyet" dergisi ise 1934 yılında yayımladığı 8. sayısında BA Azerbaycan şubesi meşhur dramaturg (oyun sanat uzmanı) ve filozof Mirze Feteli Ahundov'un bir sıra felsefi eserlerini toplayarak yayıma hazırlar. Bu kitap Ali Nazim ve Emin Abid'in nezareti altında Türkçe ve Rusça yayımlanacaktır.

Soru şu ki, neden Emin Abid'e *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi* adlı eserini tamamlaması, Kitab-ı Dede Korkut'u yayıma hazırlaması değil de Mirze Feteli Ahundov'un felsefi eserlerini yayımlaması teklif edilir. Dönemin manzarasını göz önüne getirirsek, ateist ideoloji sahibi Sovyet hükümeti, Mirze Feteli Ahundov'un İslam dinine ve hurafete karşı yazdığı eserlerinden, ata-babalarımızın bin seneden fazla kullandığı ve oldukça değerli eserler yarattığı Arapça alfabeyi değişme planlarını uygulamaya sokmaya çalışmaktadır.

Emin Abid ve onun gibi araştırmacılar da Azerbaycan klasiklerini tanıtmak amacıyla Sovyet hükümetinin emirlerini severek yaparlar. Kitab-ı Dede Korkut ve Azerbaycan Türklerinin edebiyat tarihinin öğrenilmesi Sovyetlerin Ruslaştırma politikasına uygun değildir. Sonraları Kitab-ı Dede Korkut'un öğrenilmesine izin verilmesi de bu abidenin değerinin anlaşılmasıyla alakalı değildir.

Burada amaç yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan arasında karşı görüşler oluşturmaktır. Araştırmacılar, tüm dikkatlerini Kitab-ı Dede Korkut'ta gösterilen coğrafyanın Azerbaycan ve çevre coğrafyası olduğuna, destanın dilinin ise Azerbaycan Türkçesine yakın olduğuna çekmektedirler. Yani Kitab-ı Dede Korkut'un Anadolu Türklüğü ile bir alakasının olmadığını göstermeye çalışırlar.

Emin Abid Bilimler Akademisi'nin Azerbaycan bölümünde çok verimli çalışır. Dergilere 10'a yakın makale yazar. Mirze Feteli Ahundov hakkında iki kitap bitirir ve yayımlanması için teslim eder. M. F. Ahundov'un üç ciltlik eserini Ali Nazım ile birlikte düzenleyerek yayınevine teslim ederler.

SSCB Bilimler Akademisi Azerbaycan bölümünde onun bilimsel faaliyetleri takdir edilir. Komitenin (sendika) başkanı Manevic ve kâtibî Şerbina'nın imzaladığı "Sosyal Karakteristik"te Abid için "SSCB Bilimler Akademisi Azerbaycan Şubesinin çalışmanı Emin Abid Ehedov'a: Yoldaş E. A. Ehedov zerbecidir. Sosyal çizgi üzere bölüm üretim danışmanı başkanlığı görevini gerçekleştirir. Politik eğitime muntazam şekilde katılır" ifadeleri yer alır [AMEA AETVSMA fon 39].

25 Mart 1935 tarihinde bölüm başkan yardımcısı Ali Nazım, Emin Abid ve eserlerini över. Akabinde Abid'e ilmi eserleri dolayısıyla tez savunması yapmadan doktorluk unvanı verilmesi teklif edilir. Lakin 1936 yılından itibaren cereyan eden istibdad, Emin Abid'in işlerinin yarıda kalmasına neden olur. Ailesi dağıtılan Abid'in eşi Nafie Hanım hapsedilirken Abid'in kurşuna dizilmesine karar verilir. Azerbaycan Millî Tehlikesizlik Bakanlığının arşivinde mahfuz belgeye göre uzun süren işkenceden sonra Abid, 21 Ekim 1938 tarihi saat 21:30'da kurşuna dizilir.

İş yerinde Emin Abid hakkında son belge:

*Az. fan Tarih, Dil ve Edebiyyat İnstitutu üzre
Emir N 7*

20 may 1937-ci il

Mayıs ayının 23'ünden itibaren Tarih, Dil ve Edebiyyat İnstitutu Azerbaycan Edebiyyatı şöbesinin küçük elmi işçisi E. A. Ehedov institutun teleblerine çavab vermediyi üçün tutduğu vezifeden azad edilsin. E. A. Ehedov onda olan Azfana ve Tarih, Dil, Edebiyyat İnstitutuna mehsus materialları üç gün müddetine siyahı ile şöbe rehberi E. E. Seidzade yoldaşa tehvil versin.

Esas: Azerbaycan Edebiyyatı şöbesi rehberinin erizesi

Tarih, Dil, Edebiyyat İnstitutunun direktoru Ziffeld" [AMEA AETVSMA fon 39].

Sonuç

Sovyetlerde tehlikeli görülen, baskı altında tutulan âlimlerin eserlerinin KGB tarafından ortadan kaldırılması düşüncesi mevcuttu. Sovyetlerin dağılmasından sonra KGB arşivlerinin bir kısmı âlimlerin kullanımına sunuldu.

Soruşturma materyallerine ulaştığımızda tutuklanan bilim adamlarının evlerinden götürülen belgelerin listesinin tutulduğunu gördük. Tutuklanan bilim adamlarının çalıştıkları yerlerdeki belgeler müsadire edilmemiş hatta teşkilatlara mahsus belgeler tutuklanan şahsın evinde ise o belgeler KGB çalışanları tarafından alınmış bazen de hükümetin ilgili kurumları KGB başkanlığına mektup yazarak söz konusu belgeleri ele geçirmişti.

O zaman şu soru akla gelmektedir: "Tutuklanan âlimlerin eserlerinin çoğu neden yok oldu?" Bu soruya açıklık getirmek için o dönemde yaşamış bilim adamlarının yaratıcılığını göz önünde bulundurarak belgeleri ortaya koymak lazım. Şöyle ki, istibdada kadar Kitab-ı Dede Korkut hakkında bir satır bile basında yer almamışken neden Abid'in 1938 senesinde

Kitab-ı Dede Korkut adlı eseri yayımlandı. Mirze Feteli Ahundov, Mirze Şefi hakkında ciddi araştırmalar yapmayanların da o konuda kitapları yayımlanır. Emin Abid'in iş yerindeki son belgedeki cümleye dikkat edelim: "E. A. Ehedov onda olan Az.fana ve Tarih, Dil, Edebiyyat Enstitüsüne ait belgeleri üç gün müddetine liste ile bölüm rehberi E. E. Saitzade yoldaşa teslim edilsin" [AMEA AEİTVSMA fon 39].

Kitab-ı Dede Korkut hakkında yazı kaleme alan âlimlerimizin birçoğu İstanbul, Mısır, Avrupa kütüphanelerindeki eserleri kaynak gösterirler. Çünkü bu dönemde Sovyetler kapalı bir ülke idi. Söz konusu bilim adamları dışında yabancı ülkelere ilmi misyonla bilim adamı gönderilmiyordu. Kaynaklarda gösterilen eserler de Azerbaycan kütüphaneleri ve arşivlerinde mevcut değildi. O zaman "Azerbaycan'da olmayan ve yabancı ülkeye gitmeyen bilim adamları bu kaynakları nasıl kullandı?" sorusu akla gelmektedir. Bunun cevabı çok basittir, Sovyet istibdadına uğrayan yazarların eserleri baskıya uğramayan meslektaşları tarafından kendi adlarıyla yayımlanmıştı.

KAYNAKÇA

- 📖 ABİD E. [1927]. "Heca Vezninin Tarihi" (Edebiyyat teorisi hakkında), *Maarif İşçisi Dergisi*, S. 3 (23), ss. 50- 55, S. 4, ss. 58- 61, S. 6- 7, ss. 45- 62.
- 📖 ABİD E. [1929]. "Türk El Edebiyyatına Elmi Bir Bahış" (Oğuzname), *Dan Yıldızı Dergisi*, S. 5 (29), ss. 30- 32, S. 8 (32), ss. 28- 29.
- 📖 ABİD E. [1930]. "Eşiret Dövründeki Azerbaycan Edebiyyatına Dair Vesikeler", *Azerbaycanı Öyrenme Yolu Dergisi*, S. 3 (8), ss. 48- 52.
- 📖 ABİD E. [1930]. "Türk Halkları Edebiyyatında Mani Nevi ve Azerbaycan Bayatılarının Hüsusiyyetleri", *Azerbaycanı Öyrenme Yolu Dergisi*, S. 4- 5 (9- 10), ss. 9- 42.
- 📖 ABİD E. [2007]. *Seçilmiş Eserleri* (Tertib Edeni ve Ön Söz Müellifi: Filologiya Elmler Doktoru Bedirhan Ehedov), Bakü: Şerg-Gerb neşriyyatı.
- 📖 AMEA AEİTVSMA (AMEA Azerbaycanda Elmi İrsin Toplanması ve Sistemleştirilmesi Merkezi Arşivi), Fon 39, Emin Abidin Şehsi İşi.
- 📖 AMEA Eİ (AMEA Elyazmalar İstititu), Eliabbas Müznibin Şehsi Fondu 23, Sahlama Vahidi 255.
- 📖 ASE [1976]. *Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası*, Bakü.
- 📖 ADMEİA (Azerbaycan Dövlət Merkezi Edebiyyat ve İncesenet Arşivi), fond 130.
- 📖 AMTNA (Azerbaycan Milli Tehlikesizlik Nazirliyinin Arşivi), Belge No. 32796. ss. 24.
- 📖 EHMEDOV B. [1991]. *Aydınlığa Doğru, "Ağ Lekeler" Silinir*, Bakü: Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı.
- 📖 Genc A. [1993]. *İstintag Materiaları Üzre*, Hazırlayan B. C. Refiyev, Bakü: Azernesr.
- 📖 ŞAHBAZOV A. [1926]. "İstanbul Darülfünunda Azeri Edebiyyatı Tarihi", (Türkiyeden Mektublar), *Yeni Fikir Gazetesi*, 9 yanvar.
- 📖 ŞAMİLOV A. [1972]. "Emin Abidin Sovet Dövrü Publisistikasında Edebiyyat Meseleleri", *S. M. Kirov Adına Azerbaycan Dövlət Universitetinin Telebe ve Genc Alimlerinin Konfransının Tezisləri*, Bakü: ADU Neşriyyatı.

- 📖 ŞAMİLOV A. [1986]. "Emin Abidin Edebiyyat Tarihi", *Edebiyyat ve İncesenet Gazetesi*, 12 Dekabr, S. 50 (2237), ss. 6.
- 📖 ZEYNALLI H., ŞAİK A., MUSAHANLI A. [1928]. *Edebiyyattan İş Kitabı*, Bakü: Azərneşr.